

TURKSOY

ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜRÜ TEŞKİLATI TÜRK DÜNYASI KÜLTÜR VE SANAT DERGİSİ
ЖУРНАЛ МЕЖДУНАРОДНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ТУРКСКОЙ КУЛЬТУРЫ И ИСКУССТВА И КУЛЬТУРЫ ТУРКСКОГО МИРА

2020 • SAYI 62
2020 • НОМЕР 62

ÖZEL SAYI
СПЕЦИАЛЬНЫЙ ВЫПУСК

İnsanlığın "İkinci Öğretmeni" *Fârâbî*

Doğumunun 1150. Yıldönümüne İthafen

MUSİKİNİN MUALLİM-İ EVVELİ: FÂRÂBÎ

Prof. Dr. Ahmet Hakkı TURABİ

Marmara Üniversitesi

İslam Dünyası'nda Fârâbî'den Önce Yapılan Müzik Çalışmaları

Miladi 950 senesinde vefat ettiği ifade edilen Fârâbî'nin yaşadığı 10. yüzyıl, İslam Dünyası'nda müzik teorisine dair en sağlam eserlerin yazıldığı bir zamandır. Kendisinden önce İhvân-ı Safâ ve Ya'kûb b. İshâk el-Kindî (ö. 874)'nin musikinin teorisine dair yazdıkları eserlerle birlikte Mevsilî ailesinin kaleme aldığı musiki konulu eserler, Fârâbî'nin en önemli eserlerinin başında gelen *Kitâbü'l-Mûsîka'l-Kebîr* (Büyük Müzik Kitabı) isimli eseri için zemin teşkil etmiştir. Grek dünyasının müzik kitaplarının

Fârâbî'nin en önemli eserlerinin başında gelen *Kitâbü'l-Mûsîka'l-Kebîr* (Büyük Müzik Kitabı) isimli eseri için zemin teşkil etmiştir. Grek dünyasının müzik kitaplarının Arapçaya tercüme edilmesiyle birlikte İslam Dünyası'nda ilk defa sesin fiziksel ve matematiksel temelleri incelemeye tabi tutulmuştur.

Arıpçaya tercüme edilmesiyle birlikte İslam Dünyası'nda ilk defa sesin fiziksel ve matematiksel temelleri incelemeye tabi tutulmuştur. Greklerin bu eserleri, İslam Dünyası'nda müziğin nasıl incelenmesi gerektiği konusunda Müslüman âlimleri büyük ölçüde etkilemiştir. Grekçeden Arapçaya tercüme edilen bu eserler arasında müzikle ilgili olarak Aristo'nun *Problemata'sı* ile *De Anima'sı*, Themistius ile Afrodisyalı Alexandros'un bu iki esere dair şerhleri, Aristoxenes'in iki eseri, Öklid'e atfedilen iki müzik eseri, Nikomachos'un bir risalesi ve Batlamyus'un *Harmonika'sı* vardı.

Her ne kadar İslam düşünürleri bu dönemlerde Grek bilim ve felsefesi etkisinde kalsalar da mevcut mirası kendi kültür ve düşünceleriyle zenginleştirmişler ve ortaya orijinal bir müzik literatürü çıkarmışlardır:

Emeviler Dönemi'nde yaşayan Yunus el-Kâtib'in kaleme aldığı *Kitâbü'n-Nağam*, *Kitâbü'l-Kıyân*, *Kitâbü'l-Eğânî*, *Kitâbü Mücerredî'l-Eğânî li-Yûnus*; ne yazık ki günümüze ulaşmayan bu eserlerde Yunus'un yazdıklarına kısa rivayetler hâlinde İsfehanî'de, Mes'ûdî'de ve İbn Abdîrabbih'de rastlamak mümkündür.

Abbâsiler Dönemi'nde ise ilk olarak Halil b. Ahmed el-Ferahidî'yi (ö. 791) görmekteyiz. Yunus'u takip eden Halil, *Kitâbü'n-Nağam* ve *Kitâbü'l-İkâ'* adlı eserlerinde melodik türleri yazmış ve tasnif etmiştir. Yaptıkları besteler ve okudukları müziklerle dönemin müzikal zevkine yön veren İbrahim el-Mevsilî ve oğlu İshak, talebesi İbnü'l-Müneccim; farklı kişiliği ve müzikal zevkiyle ortaya çıkan İbn Câmî', dönemin en önemli müzisyenleridir.

İslam dünyasında müziğe dair yazılmış en önemli eserlerden biri de şüphesiz *İhvân-ı Safâ Risaleleri'*dir. IX. yüzyılda derlenen 51 risaleden beşincisi müzik ilmine ayrılmış; bu risalede sesin özellikleri, müziğin ruha tesiri, müzik aralıklarının sayısal ifadeleri, müzik ile kozmoz arasındaki güçlü ilişki, duyu organlarının sesi alma keyfiyeti, seslerin uyumu, mizaçlarla sesler arasındaki ilişki, kompozisyona dair kurallar, enstrümanlar, ritm ve ud konuları değerlendirilmiştir. İslam dünyasında Pisagorcunun anlayışının temsilcisi olan İhvân-ı Safâ'ya göre "Müzik, hükemaya ait bir sanattır."; bundan dolayıdır ki müziği evrensel ahlak anlayışlarının paralelinde ele almışlardır.

İlim ve sanat alanlarında Arap Rönesansının gerçekleştiği parlak bir devir olan MS. IX. yüzyılda yaşamış olan Ya'kub b. İshâk el-Kindî (ö. 874), yazdığı eserlerle müzikte ilmi ekolün de kurucusu ve temsilcisi olmuştur. Yunus el-Kâtib (v.765 ?), Halil b. Ahmed el-Ferahidî (v. 791), İshak el-Mevsilî (v. 850) gibi önceki âlimlerin yazdıkları eserlerde musiki, profesyonel anlamda ele alınmazken Kindî İslam âleminde müziğin kaidelerini ilk vaz' eden kimse olmuştur. Asaleti, zenginliği, ilmi kişiliği, zekâsı ve çalışkanlığı sayesinde birçok eser telif eden Kindî bilindiği kadarıyla müziğe dair on adet eser yazmakla birlikte ancak şu dört eseri günümüze ulaşabilmiştir: 1. *Risâle fi Hubr Sınâ'ati't-Telif*, 2. *Kitâbü'l-Musavvitâti'l-Veteriyye min Zâti'l-Veteri'l-Vâhid ilâ Zâti'l-Aşrati'l-Evtâr*, 3. *Risâle fi'l-Luhûn ve'n-Nağam*, 4. *Risâle fi Eczâ Hubriyye fi'l-Mûsîka*. Kaleme aldığı eserlerle bu alanda bir nevi Fârâbî'ye öncülük etmiş; Fârâbî de bu yolu geliştirmiştir.

Fârâbî ve Musiki

Felsefede Aristo'dan sonra "Muallim-i Sâni", müzik ilminde "Muallim-i Evvel" olarak kabul edilen Ebu Nasr Muhammed b. Tarkan b. Uzluğ el-Fârâbî (ö. 950), müzik nazariyatını Aristo, Themistius ve Öklid gibi

ünlü Grek âlimlerin Arapça'ya tercüme edilen eserlerinden tanıtmıştır. Kindî'nin eserlerine de vâkıf olan Fârâbî'nin müziğe dâir *Kitâbü'l-Mûsika'l-Kebîr*, *Kitâbü'İhsâi'l-Îkâât*, *Kitâb fil-Îkâât* adlı üç eseri vardır. Günümüze de ulaşan bu eserlerde Fârâbî, sadece Grek eserlerini şerh etmekle kalmamış, Greklerden eksik bir şekilde intikal eden nazari bilgileri tamamlamış ve hatta hatalarını düzeltmiştir. Enstrümanlarla ilgili detaylı bilgiler vermiş olması ve ses fiziği alanında Yunanlıları aşması, ona müzik tarihinde müstesna bir yer kazandırmıştır.

Fârâbî, musikinin icrasının iki temeli olduğunu belirtmiştir. Bunlardan birisi beste, diğeri ise seslendirmedir. Fârâbî musiki icrasını ikiye ayırmıştır. Birisi çalgılar vasıtasıyla ortaya çıkan nağmeler, diğeri ise hançere vasıtasıyla oluşan icradır. Fârâbî şarkı güftelerinin güzel bir icrâ ile nağmeli bir şekilde söylenmesi durumunda musiki eserinin maksadına ulaşacağını ifade etmiştir.

bunları çözüme kavuşturma yeteneğine sahip olması gerekir.

Musikiyi, "makam ve melodi türlerini, bunların nelerden ve nasıl teşekkül ettiğini, daha tesirli ve güzel olmaları için ne gibi işlemler yapılacağını araştıran bir ilim dalı" şeklinde tarif eden Fârâbî, bu ilmi "riyazi (matematik) ilimler" (aritmetik, geometri, astronomi, musiki) içerisinde saymıştır. Ona göre bu ilmin pratik ve teori olmak üzere iki yönü vardır. Pratik yönü yani icra tarafı, seslerin daha güzel sunulması için gerekli şartları sağlamaya çalışırken; teorik yönü ise pratikle ilgili olan bütün bu işlemlerin ilmi temellerini araştırır ve prensipler hâlinde ortaya koyar.

Fârâbî'ye göre ses, "birbirine mukavemet edebilen cisimlerin çarpışması ya da birinin diğerine vurulmasıyla meydana gelmekte ve bu ses dalgasının havada genişledikçe zayıflayarak bir süre sonra yok olmaktadır (Fârâbî, *Kitâbü'l-Mûsika'l-Kebîr*, s. 212-213). Nağme ise "bulunduğu cisimde hissedilebilen miktarda ve bir zaman dilimine bağlı tek bir sestir". (Fârâbî, *KMK*, s. 214).

"İnsan sesindeki nağmelerin tizlik ve pestlik sebepleri, üfleli çalgılarda duyulan tizlik ve pestlik sebepleri ile aynıdır. Çünkü hançereler sanki doğal nefesli çalgılar gibi, nefesli çalgılar da yapay hançereler gibidir." (Fârâbî, *KMK*, s. 1066).

Fârâbî'ye göre özetle üç tür müzikten söz edilebilir:

1. Lezzetli müzikler: Dinleyiciye rahatlık, huzur veren müziklerdir; infialî müzikler için de yararlıdır.
2. İnfialî (tepkisel) müzikler: Canlılardaki etkileşim sırasında meydana gelen hareketlerle ortaya çıkan müziklerdir.
3. Hayalî müzikler: İnsan ruhunda bilhassa tasavvura, tahayyüle ve arzuya sevk eden müzikler; daha çok hitabet ve şiirde kullanılır (Fârâbî, KMK, 66-7).

Fârâbî, musikinin icrasının iki temeli olduğunu belirtmiştir. Bunlardan birisi beste, diğeri ise seslendirmedir. Fârâbî musiki icrasını ikiye ayırmıştır. Birisi çalgılar vasıtasıyla ortaya çıkan nağmeler, diğeri ise hançere vasıtasıyla oluşan icradır. Fârâbî şarkı güftelerinin güzel bir icrâ ile nağmeli bir şekilde söylenmesi durumunda musiki eserinin maksadına ulaşacağını ifade etmiştir (Fârâbî, KMK, 174-8).

Fârâbî'den önceki âlimler müzik konusunda "sayıları kâinatın asli birer anahtarı" olarak gören Pitagoras ve öğrencilerinin tesirinde kalmalarına rağmen Fârâbî, müziğe sayıları bir kenara bırakarak daha çok duymaya önem veren Aristoxenes ve bu nazariyeyi destekleyen Ptolemy ve Öklid gibi yaklaşmıştır. Zira Aristoxenes'e göre işitme, zekâ ve hafıza müziği anlamada büyük rol oynar ve müziksel duyum, sesler arasındaki aralıkların matematiksel hesaplarından daha önemlidir. Gerek İhvân-ı Safâ ve gerekse Kindî'de görülen Pythagoras ve Platon ekollerinin yansımaları Fârâbî'de mevcut değildir. Musikideki seslerle sayılar ve gök cisimleri ile sesler arasında

“

Fârâbî'nin iyi bir musiki icracısı olması, Kitâbü'l-Mûsîka'l-Kebîrde musikinin icra yönünden de ele alınmasını sağlamıştır. "İlmü'l-Amelî" olarak da isimlendirilen musikinin icra yönü Kitâbü'l-Mûsîka'l-Kebîr'de oldukça kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

”

güçlü bağlar kuran ve bu görüşleri temellendiren bu düşünceye Fârâbî'de rastlamak mümkün değildir.

Fârâbî'nin musiki ilminde Grek müelliflerini kaynak aldığı bilinen bir gerçek olmakla birlikte onun asıl gerçekleştirdiği şey, mevcut musikiyi Greklerin musiki nazariyatı eserlerinden yararlanarak belirli bir sistem içine sokmak ve kurallarını koymak olmuştur; zira Fârâbî, *Kitâbü'l-Mûsîka'l-Kebîr*'i Greklerden gelen bilgiler "eksik" olduğu için yazdığını ifade etmektedir. Bu eser bilimsel anlamda gerçekten Grekleri aşmış ve enstrümanlar ilk defa bu kadar teferruatlı bir şekilde tetkik edilmiştir. İyi bir riyaziyeci ve fizikçi olan Fârâbî, musikinin teorisine hakiki değerini vermiş ve Greklerin hatalarını tekrarlamamıştır. Fârâbî'nin bizzat enstrüman icracısı olması, musikinin pratiğiyle ilgili tartışmalarda konumunu güçlendirmiştir. Böylece sesin fizik temellerini daha derinlemesine tetkik ederek, sesin fiziğine yani ses perdesinin ih-sasları hususuna mühim hizmette bulunmuştur.

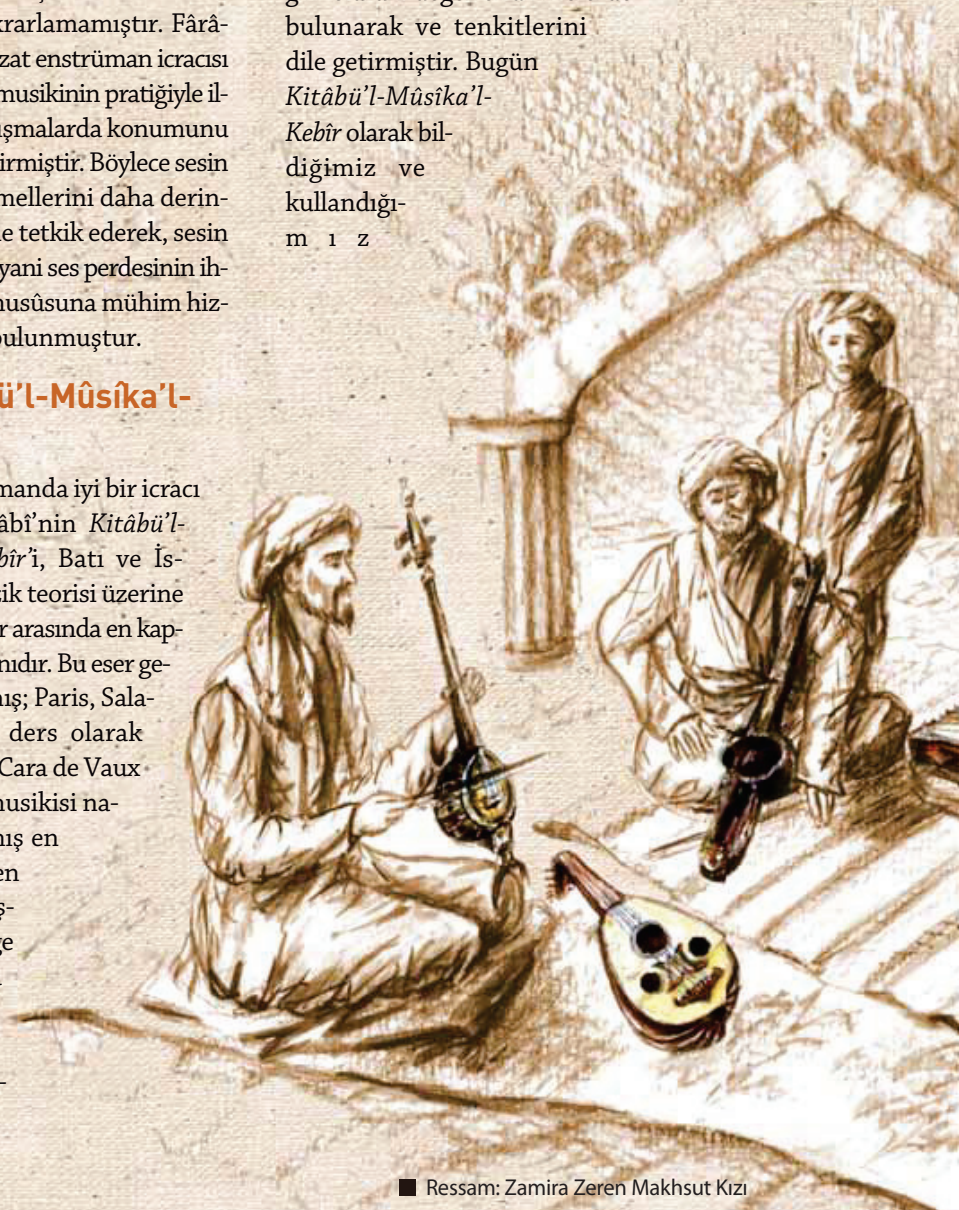
Kitâbü'l-Mûsîka'l-Kebîr

Aynı zamanda iyi bir icracı olan Fârâbî'nin *Kitâbü'l-Mûsîka'l-Kebîr*'i, Batı ve İslam dünyasında müzik teorisi üzerine yazılmış Arapça kitaplar arasında en kapsamlı ve sistematik olanıdır. Bu eser geniş yankılar uyandırmış; Paris, Salamanca ve Bağdat'ta ders olarak okutulmuştur. Baron Cara de Vaux eser hakkında "şark musikisi nazariyatına dair yazılmış en önemli eserdir" derken ünlü şark musikisi araştırmacısı Henry George Farmer "zamanımıza kadar musiki nazariyatına dair yazılmış olan en kapsamlı eser" demektedir.

Kitâbü'l-Mûsîka'l-Kebîr'i yazarken müellifin Batlamyus'un Antik Yunan müziğinin teorisini ve müzik aletlerini ele aldığı Harmonikon adlı eserinden istifade ettiği zikredilmektedir.

Kitâbü'l-Mûsîka'l-Kebîr'e yazdığı önsözde Fârâbî, eserini iki kitap halinde tasnif ettiğini, iki ana bölümden oluşan birinci kitapta toplam sekiz makale, ikinci kitapta ise dört makalenin yer aldığını belirtmiştir. Bugün elimizde olan eserde sekiz makale vardır. İçinde dört makalenin olduğu ve Grekleri eleştirdiği bu ikinci kitap ne yazık ki herhangi bir yerde tespit edilememiştir. Kayıp olan bu kitapta o, önceki musiki nazariyatçılarının görüş ve prensiplerini anlatmış; bunlarla ilgili olarak değerlendirmelerde bulunarak ve tenkitlerini dile getirmiştir. Bugün *Kitâbü'l-Mûsîka'l-Kebîr* olarak bildiğimiz ve kullandığımız m 1 z

Fârâbî'nin *Kitâbü'l-Mûsîka'l-Kebîr*'i, Batı ve İslam dünyasında müzik teorisi üzerine yazılmış Arapça kitaplar arasında en kapsamlı ve sistematik olanıdır. Bu eser geniş yankılar uyandırmış; Paris, Salamanca ve Bağdat'ta ders olarak okutulmuştur.

■ Ressam: Zamira Zeren Makhsut Kızı

eser Fârâbî'nin *Kitâbü'l-Mûsika'l-Kebîr*'inin ilk kısmıdır. Zira elimizdeki eser bir bütün olarak musikinin nazariyatından bahsetmekte; eskilerin görüşlerinin değerlendirildiği herhangi bir bölüm bulunmamaktadır. İşte bugün kayıp olan bu ikinci bölümde daha önceki bilgiler ve görüşler değerlendirilmiş ve bazı yerlerde Grekler tenkit edilmiştir. Eserin bu kısmının bulunması halinde Grek musikisine ait birçok soru da aydınlanacaktır.

Bu eserinde müellif sırasıyla, makam ve makam sınıflaması, insan için daha doğal olan makamlar, ses ve sesin tizlik-pestliği, dörtlü aralıklar (cins) başta olmak üzere aralıklar ve çeşitleri, sesin (nota) oluşumu ve tizlik-pestliği, aralıklar ve

türleri, seslerin birleş-

me ve ayrılmalarıyla elde edilen aralıklar, dörtlü aralık (cins) ve çeşitleri, dörtlü aralığı oluşturan daha küçük aralıklar, ritim ve türleri, ud, tanbur, mizmâr (ney), sürnây (zurna), rebab (yaylı bir enstrüman) ve mi'zef, müzikal kompozisyonun kuralları, ritim ve geleneksel ritim kalıpları, müzikal kompozisyonun seslendirilmesi konularından bahsetmiştir.

Kitâbü'l-Mûsika'l-Kebîr'de daha çok sesin fiziği üzerinde durulmuş; aralıklar, tetrakortlar (dört-beşli ses aralıkları) ve diziler gibi ses sistemine yönelik konulara geniş yer ayrılmıştır. Eserdeki ses skalası sistemi, Greklerin "Büyük Mükemmel Sistemi"ne benzemektedir. Aynı zamanda Fârâbî'nin iyi bir musiki icracısı olması, *Kitâbü'l-Mûsika'l-Kebîr*de musikinin icra yönünden de ele alınmasını sağlamıştır. "İlmü'l-Amelî" olarak da isimlendirilen musikinin icra yönü *Kitâbü'l-Mûsika'l-Kebîr*'de oldukça kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Böylelikle sesin fizik temelleri derinliğine incelenmiş ve eser, ses perdelerinin (nota) kapalı kalmış konularına açıklık getirmiştir.

Kitâbü'l-Mûsika'l-Kebîr, müzik nazariyatı ve bilhassa müzik felsefesi konularında İbn Sînâ'nın yazdıkları başta olmak üzere müteakip asırlarda yazılan musiki eserlerini oldukça etkilemiştir. Bazı müellifler, özellikle Grek musikisi tesirinin açık bir şekilde görüldüğü bu eserin etkilerinin Abdülkadir el-Merâğî (ö. 1435)'ye kadar uzandığını ifade etmektedirler. Konuyu bu açıdan değerlendiren d'Erlanger, Fârâbî ve eseri hakkında "peşinden gelenler için süper bir müellif ve süper bir eser" ifadesini kullanmaktadır.

Eser Gattas Abdülmelik el-Haşebe ve Dr. Ahmed Mahmud el-Hıfni'nin tahkikleriyle 1967 yılında Kahire'de neşredilmiştir. Ayrıca Baron Rodolph d'Erlanger, 1930'lu yıllarda yayınlanan *La Musique Arabe* isimli altı ciltlik eserin bir ve ikinci ciltlerinde eserin Fran-

“

Fârâbî'nin musiki ilminde Grek müelliflerini kaynak aldığı bilinen bir gerçek olmakla birlikte onun asıl gerçekleştirdiği şey, mevcut musikiyi Greklerin musiki nazariyatı eserlerinden yararlanarak belirli bir sistem içine sokmak ve kurallarını koymak olmuştur.

”

sızca çevirisini yapmıştır. Ayrıca Henry George Farmer, 1934 yılında Glasgow'da yayımlanan *Collection of Arab Writers On Music* adlı eserinde *Kitâbü'l-Mûsika'l-Kebîr*'den bazı pasajları İngilizceye çevirmiştir.

Kitâbü İhsâü'l-İkâ'ât

Fârâbî'nin yalnızca ritim konusunu ele aldığı bu eseri tek nüsha olup, Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 1705 numaralı bir mecmua içerisinde 59b-90a varakları arasındadır. Eserden anlaşıldığı kadarıyla Fârâbî, *Kitâbü'l-Mûsika'l-Kebîr*'i yazdıktan bir süre sonra ikânın pratik (icra) yönünün yeterince anlaşılmadığını ve farklı bir metotla ikâyı ele

alması gerektiğini düşünerek bu eseri kaleme almıştır. Zira *Kitâbü'l-Mûsika'l-Kebîr*'de nazari olarak ele alınan ikâ konusu, bu eserde amelî yönden örneklerle değerlendirilmektedir. Zaten müellif eserin girişinde bu konuyu açıkça şöyle ifade etmektedir: "Bu kitaptan kastımız ikâların çeşitlerini sayıp, ıstılah örneklemesiyle açıklamak ve bu ikâlar hakkında bildiklerimizi ortaya koyup, bunların tashihini hissimize dayanarak gerçekleştirmek ve ikâyı kullanan sanatlardan misaller vererek ispatlamaktır..." (Fârâbî, *Kitâbü İhsâü'l-İkâ'ât*, no 1705, 60b).

Fârâbî, aynı zamanda iyi bir icracı olması sebebiyle musiki ilminde ortaya koyduğu çalışmalarla, bilhassa Türk Müziği'nin "sistemsel" açıdan temellerini atmıştır. Zira onun çalışmalarını kendine kaynak edinen Safiyyüddin Abdülmümin el-Urmevî 17'li ses sistemini tesis etmiş, daha sonra Abdülkâdir el-Merâğî, bu çalışmaların günümüze aktaran 6 müzik eseri telif etmiştir.

Eserde sırasıyla şu konular ele alınmaktadır: İkâ ve ikâ unsurlarının tarifi, aslı ikâların sayımı, tasnif ve isimleri, aslı ikâlarda kullanılan terimler, ağır ikâlar, hafif ikâlar, muttasıl ve munfasıl ikâlar, İshak el-Mevsilî'nin ikâyla ilgili fikirlerinin eleştirisi, Ya'kup b. İshak el-Kindî'nin ikâyla ilgili fikirlerinin eleştirisi.

Kitâbün fi'l-İkâ'ât

Fârâbî'nin ikâyla ilgili olarak kaleme aldığı bu özet çalış-

ması, *Kitâbü İhsâü'l-İkâ'ât*'inden farklı olarak ikânın pratik yönünü değil, ikânın teorik prensiplerini ele almaktadır. Risalenin bilinen tek nüshası, İstanbul Topkapı Sarayı III. Ahmed Kütüphanesi'nde 1878 nolu mecmuanın 160b-167a varakları. Eserin istinsah tarihi 815/1493'tür. Eserde ele alınan konuları şu şekilde tasnif edebiliriz: İkâ ve ikâyla ilgili terimlerin tarifi, 12 tane aslı ikâ kalıbı, aslı ikâların üç kategoride değerlendirilmesi, aslı ikâların hızlandırılması ve yavaşlatılması.

Fârâbî'nin ikâsı ülkemizde, İsmail Rızvanoğlu tarafından *Fârâbî'de ikâ Teorisi* adıyla doktora tezi (MÜSBE, 2017, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nuri Uygun) ve Alaeddin Jebrini tarafından *Fârâbî'nin Kitâbü İhsâü'l-İkâ'ât Adlı Risâlesinin Neşri* adıyla yüksek lisans tezi (MÜSBE, 1996, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nuri Özcan) olarak çalışılmıştır.

Ayrıca Eckhard Neubauer tarafından "Die Theorie vom İqâ'. I. Übersetzung des Kitâb al-İqâ'ât von Abû Nasr Al-Fârâbî" (Oriens, sy. 21-22, Leiden 1968-69) ve "Die Theorie vom İqâ'. II. Übersetzung des Kitâb İhsâ'

al-İqâ'ât von Abû Nasr Al-Fârâbî", (Oriens, sy. 34, Leiden 1994) yapılmış Almanca çalışmalar mevcuttur.

Sonuç

Fârâbî, aynı zamanda iyi bir icracı olması sebebiyle musiki ilminde ortaya koyduğu çalışmalarla, bilhassa Türk Müziği'nin "sistemsel" açıdan temellerini atmıştır. Zira onun çalışmalarını kendine kaynak edinen Safiyyüddin Abdülmümin el-Urmevî 17'li ses sistemini tesis etmiş, daha sonra Abdülkâdir el-Merâgî, bu çalışmalarını günümüze aktaran 6 müzik eseri telif etmiştir. Böylelikle Türk Musikisi nazariyatına da asırlarca kaynaklık eden Fârâbî, yazdığı *Kitâbü'l-Mûsika'l-Kebir*'in Türkçeye tercümesiyle birlikte –ki tercüme faaliyetimiz devam etmektedir– eser, müzik nazariyatımıza daha çok hizmet vermeye devam edecektir.

Fârâbî hakkında "kanun" sazının mucidi olduğuna dair bilgi ise tamamen gerçek dışıdır. Zira kanun sazının tarihi, Fârâbî'den yaklaşık 3000 yıl daha eskilere dayanmaktadır. Bu yanlış bilginin sebebi ise, Fârâbî'nin kanuna benzeyen "nüzh" ve "muğni" isimli iki tane kanuna benzeyen ama farklı saz icat etmesidir.

Bununla birlikte müzikle tedavi konusunda yazılmış çalışmalarda *Kitâbü'l-Mûsika'l-Kebir* kaynak gösteri-

lererek Fârâbî'ye göre makamların hangi hastalıkları tedavi ettiğine dair bilgilerle karşılaşmaktayız. Bu tamamen hayal ürünüdür; zira Fârâbî'nin eserinde asla makam isimlerinden söz edilmez. Çünkü bu dönemde makam isimleri henüz tespit edilmemiştir; makam isimlerinin zikredilmeye başladığı en erken eserler, 14. yüzyılda kaleme alınmaya başlamıştır; bu da Fârâbî'den 200 yıl sonraya tekabül eder.

Fârâbî'nin bir mecliste bilinmeyen bir saz çalarak, orada bulunanları evvelâ güldürdüğü, sonra ağlattığı ve nihayet hepsini uyutup, medisi terk ettiği rivayeti büyük filozofun bilhassa musikideki derecesini yüceltmek adına yapılmış bir mübalağa olsa gerektir. Fârâbî'nin böyle bir yüceltmeye ihtiyacı olmadığı gibi, bu tip rivayetler "onun sıradan meclislerde sazendelik yaptığı" gibi yanlış kanaatlerin oluşmasına sebep olacaktır.

Son olarak Fârâbî'ye ait olduğu iddia edilen saz eserleri besteleri mevcuttur; müzik uzmanları, Fârâbî'nin besteleri olduğu iddia edilen bu saz eserlerinin -melodik yapıları dikkate alındığında- en erken XV. yüzyıla ait olduğunu; yani daha sonraları bestelendiğini ifade etmektedirler. Bu eserlerin Fârâbî'ye ait olup-olmadığı konusunda herhangi bir delil yoktur.

KAYNAKÇA

Ahmet Hakkı Turabi, *el-Kindî'nin Mûsiki Risâleleri*, İstanbul 1996, MÜSBE Yüksek Lisans Tezi.

Alâeddin Jebrini, "Fârâbî", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 162.

Amnon Shiloah, *The Theory of Music in Arabic Writings*, München 1979, s. 104.

Baron Rodolph D'éranger, *La Musique Arabe*, Paris, 1930, c. I, s. XXI.

Cengiz Aydın - Gülseren Aydın, "Batlamyus", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5: 196-199.

Cihat Can, *XV. yüzyıl Türk Musikisi Nazariyatı*, MÜSBE Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2001.

Ebû Nasr el-Fârâbî, *İhsâu'l-ulûm* (çev; Ahmet Ateş), İstanbul 1990.

Fahreddin Olguner, *Fârâbî*, İstanbul 1999.

Fârâbî, *Kitâbü'l-Mûsika'l-Kebir* (thk. Gattas Abdülmelik el-Haşebe ve Dr. Ahmed Mahmud el-Hıfni), Kahire 1967.

H.G. Farmer, *Historical Facts for the Arabian Musical Influence*, New York 1970.

H.G. Farmer, *Masâdiru'l-Mûsika'l-Arabiyye* (çev. Hüseyin Nassar), Kâhire 1957.

H.G. Farmer, "Müzik", *İA*, İstanbul 1993, VIII, 680.

Hüseyin Sadettin Arel, *Türk Musikisi Kimindir*, İstanbul 1969, s. 40.

İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-ayân* (thk.: İhsan Abbas), Beyrut 1978, III, 309.

Yalçın Çetinkaya, *İhvân-ı Safâ'da Müzik Düşüncesi*, İstanbul 1995.